

Prejeto: 23. oktober 2021
1.01 izvirni znanstveni članek

Igor Grdina¹

Judje v Celjskih Slovenskih novinah

Izvleček

V Celjskih Slovenskih novinah, ki so bile najodločnejše liberalno usmerjene med vsemi slovenskimi časopisi v času pomladi narodov 1848–1849, so ob številnih aktualnih vprašanjih obravnavali tudi uveljavitev polne enakopravnosti Judov. Ustavni in zakonski predpisi o državljanskih pravicah in dolžnostih so pri marsikom povzročili nelagodje, saj niso delali razlik med pripadniki različnih veroizpovedi. Že tedaj so bile močno razširjene stereotipne predstave o Judih, kljub temu pa je bilo v odnosu do njih zaznati razlike. Medtem ko so nekateri videli v njih le demagoške netilce nemirov, so drugi opozarjali, da so se jim godile hude krivice in da so bili v Avstrijskem cesarstvu dolgo časa žrtve njim nena-klonjenih razmer.

KLJUČNE BESEDE: *Celjske Slovenske novine, Judje, antisemitizem, revolucija 1848, ustava*

¹ Ddr. Igor Grdina, znanstveni svetnik, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU, Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana, igor.grdina@zrc-sazu.si.

Abstract

In Celjske Slovenske novine, which was the most decisively liberal Slovene newspaper during the Springtime of Nations (1848–1849), the implementation of full equality of the Jews was discussed, in addition to numerous other current issues of that time. Constitutional and legal regulations on civil rights and duties caused discomfort to many, as they did not discriminate between members of different religions. The stereotypical notions of the Jews were already widespread at that time. However, there were perceptible differences in the attitude towards them. While some saw them only as demagogic instigators of unrest, others pointed out that they had suffered grave injustices and that they had long been victims of unfavourable conditions in the Austrian Empire.

KEYWORDS: *Celjske Slovenske novine, Jews, antisemitism, revolution of 1848, constitution*

Po padcu skoraj vsemogočnega državnega kanclerja Metternicha, čigar cenzurni aparat, ki ga je upravljal Josef grof Sedlnitzky von Choltitz,² je tako zastiral kot krivil svobodno besedo v habsburški monarhiji, se je na Slovenskem pojavila vrsta časnikov. Njihova usmeritev je bila opazno različna, kar pomeni, da so bili nastavki političnega pluralizma že izoblikovani. Glede na ostrino, s katero je Avstrijsko cesarstvo v obdobju, ko je bilo skorajda učbeniško popolno utelešenje policijske države, pritiskalo na Slovence – pred letom 1843 so oblasti dosledno zavračale vse vloge za časnik v njihovem jeziku –, je bila mnenjska pisanost kar presenetljiva. Zlasti zato,

- 2 Ironija zgodovine je, da je Sedlnitzky po materini strani izhajal iz rodu Haugwitzev, katerega najznamenitejši pripadnik se je v zgodovino zapisal kot najučinkovitejši zagovornik in izvajalec terezijanskih reform.

ker dežele v zaledju Trsta niso bile ravno blagoslovljeni prostor diferenciacijo poudarjajoče modernizacije, ki je sprva potekala spontano, od časov Jožefa I. pa se je v vse večji meri preobrazala v državno dirigan proces – pri čemer je reformska vnema dosegla višek v obdobju 1740–1790. Spremembe so poprej za večino prebivalstva enolično življenjsko stvarnost postopoma preobrazile v mnogoobrazno dejanskost.

Med narodnjaškimi časniki, ki so začeli izhajati leta 1848, so bile najodločnejše liberalne *Celjske Slovenske novine*.³ Urejal jih je gimnazijski profesor Valentin Konšek, tiskal pa Janez Krstnik Jeretin, ki ni skušal biti le vsestranski medijski podjetnik, temveč tudi gledališki organizator. Zaradi neutrudnosti in mnogoterih zaslug za blagor Celjanov so mu ti namenili celo častno meščanstvo. Njegovi emancipacijski napor v prid slovenščine in njenih dotlej hudo zapostavljenih govorcev vrhne plasti prebivalcev nekdanje knežje prestolnice, ki si je za svoje komunikacijsko sredstvo in emblema izbrala nemščino, še niso pretirano razburili.

Celjske Slovenske novine, katerih prva številka je ugledala luč sveta 1. julija 1848, niso skrivale, da so otrok revolucije. Tako so se že ob svojem rojstvu trudile počastiti in ohraniti spomin na »[t]rinajsti dan Sušca«, ki je bil »vsém narodom austrijskiga carstva dragi nepozabljivi dan«. Tedaj se je, kakor je zaneseno pisal Konškov list, »[s]taro spodjedeno zidovje, v katerim jih je toliko milijonov ljudi ječalo, [...] poderlo; – tema je, ko de bi trenil, prejšla, inu razjasnilo se je vsem. – Jasniga dneva se je vse veselilo – tudi Slovenci.«⁴

3 Časnik se je ob prenehanju izhajanja ob koncu leta 1849 imenoval *Slovenske novine*. Poprej pa je na emblematični ravni namesto nacionalne poudarjal ožjo – mestno oz. regionalno – pripadnost. To mu je omogočilo, da je nadomestil nemško pisani list *Cillier Wochenblatt* oz. *Zeitung*, ki je začel izhajati 1. aprila 1848.

4 *Celjske Slovenske novine*, 1. 7. 1848, 1.

Časnik, ki mu je zibel stekla v mestu ob Savinji, se ni bal zoperstavljati prevladujočemu mnenju. Tako je s člankom Jožefa Šubica odprl diskusijo o duhovniškem celibatu,⁵ ki je bila za slovenski prostor precej nenavadna, razumljiva pa postane na širšem ozadju dobe. V prvi polovici 19. stoletja so se posamezni slovenski intelektualci najprej pod vplivom avstroslavizma, potem pa tudi ilirskega gibanja, ki se jim je ne samo do oblastne prepovedi in zožitvi v hrvaško strugo, temveč tudi pozneje zdelo perspektivno,⁶ začeli ozirati proti jugovzhodu. Tamkaj so kajpak opazili pravoslavni svet in razmere v njem. V Konškovem listu so tako bralstvo kar podrobno seznanjali z dogajanjem onstran Sotle in ga poučevali o razlikah med rodoljubnimi »Horvati«/»Iliri« in »Madžaroni«.⁷ Za duh časa se zdi značilno, da so na straneh *Celjskih Slovenskih novin* po zmagoslavni operaciji feldmaršala Radetzkega, čigar čete so najprej stabilizirale položaj habsburških čet v Lombardsko-Beneškem kraljestvu, nato pa prešle v protinapad proti vstajnikom ter napadalcem iz Piemonta in Papeške države, objavili verze vsestranskega hrvaškega narodnega prepoveditelja Pavaa Stoosa v čast spodnjih Štajercev.⁸ Ti so se namreč kot vojaki »jeklenega« 47. pešpolka grofa Kinskega posebej odlikovali v bojih s sovražniki podonavskega cesarstva: general Konstantin d'Aspre se je pred njimi odkril in dejal, da bo tako storil tudi v

5 *Celjske Slovenske novine*, 27. 9. 1848, 53; *Celjske Slovenske novine*, 3. 10. 1848, 59, 60.

6 Ilirsko ime je bilo prepovedano približno v istem času, ko je bilo dovoljeno izhajanje *Kmetijskih in rokodelskih novic*. Obe potezi sta konsistentni pri omejevanju moči Ljudevita Gaja in njegovih pristašev, ki so bili dvoru dobrodošel zaveznik pri nasprotovanju Madžarom, hkrati pa so mu postajali vse bolj neljubi zaradi težnje po zrušenju obstoječe strukture odnosov med Kraljevino Ilirijo na zahodu in južnoslovanskimi provincami Osmanskega imperija na vzhodu.

7 *Celjske Slovenske novine*, 2. 8. 1848, 22.

8 *Celjske Slovenske novine*, 9. 8. 1848, 25.

prihodnje, na to počastitveno gesto pa so prekaljeni bojevniki odgovorili z burnimi klici: »Živijo!«⁹

Ob dunajski oktobrski vstaji so *Celjske Slovenske novine* pokazale, da njihov narodnostni angažma, ki se je več kot očitno kazal v nezaupanju do frankfurtskega parlamenta in zedinjene Nemčije,¹⁰ ni bil le načelen. Prav nasprotno: časnik ni prav nič skrival, da stavi na reševanje političnih problemov v okviru habsburške monarhije in le od njenih državljanov izvoljenih teles. Mogli bi reči, da je bil list zagovornik zakonite revolucije. Pri tem pa je kljub jasnemu temeljnemu profilu ohranjal kar nekaj prostora za različna mnenja in se ni hotel spremeniti v propagandistično trobilo določene politične linije. Tako je bila Konškovim *Novinan* združitev spodnje Štajerske s Kranjsko, za katero se je v graškem deželnem zboru avgusta 1848 zavzel poslanec Jakob Kreft, brez dvoma simpatična,¹¹ čeprav je bil v

9 Ibid., 26.

10 *Celjske Slovenske novine*, 2. 8. 1848, 23, 24.

11 *Celjske Slovenske novine*, 16. 8. 1848, 29, 30. Za Zedinjeno Slovenijo se je v Konškovem časniku odločno zavzel tudi pravnik, državnozborski poslanec in poznejši univerzitetni profesor Jožef Krajnc, ki je zoper Gurnikovo zagovarjanje štajerske ozemeljske nedotakljivosti nastopil 20. decembra 1848. Glejte: *Celjske novine*, 20. 12. 1848, 101, 102. Krajnc je tedaj poudaril: »Narodnost, dragi Slovenci! je ta prava ino vsih dobrot nar večja. Ona zapopade v sebi našo prihodnost ino svobodbost. Le, če mi našo narodnost popolnoma zagotovimo, bomo Cesarovih dobrot deležni; če ne – bomo zopet sužni. V zavezi Štajerski (to je z Nemci) pa ne bomo nikol narodnosti popolnoma deležni, ampak le, če se vsi Slovenci zedinimo, po jeziku, narodu ino imenu. Vejte, mi se več kot 2000 let Slovenci imenujemo (to je veja presilno velikega, stariga inu imenitniga naroda Slovanov). Naše pravo ime je imenitno, veliko slovečo – Slovenec, ne pa Štajerc, Korošec, Krajnc, katere imena nas – per branju zgodopisov – le spomnijo, da so Nemci naš miroljubi narod po krivici razcepali, nas hlapce napravili, nam tlako inu druge težke davke nalagali.« Poprej je bil Krajnc navdušen nad Gurnikom in ga je označeval kot »vrlega domorodca.« Glejte: *Celjske Slovenske novine*, 16. 8. 1848, 33.

mestu ob Savinji faktotum revolucije slikarsko nadarjeni poštni mojster Vincenc Gurnik, čigar misli so se sukale v obstoječem okviru: njegovi rojaki naj bi dobili le posebno okrožje na jugu zelene vojvodine. Neenotnost slovenskih prvakov seveda ni puščala dobrega vtisa na politični sceni, saj je bila v nasprotju z množično podporo oblikovanju zedinjene domovine, ki jo je izpričalo peticijsko gibanje.¹²

Nesoglasja med Hrvati in Madžari, ki so septembra 1848 prerasla v odkrito vojno, so položaj samo še dodatno zapletla. V enačbe, ki so odločale o življenju in smrti, se je vrinjalo vse več spremenljivk. Neenotnim graditeljem ustavnih temeljev in zakonskih stebrov Avstrijskega cesarstva je bilo čedalje težje krmariti med čermi samovolje. Oktobra 1848, ko je na Dunaju razburjena množica, nad katero parlamentarizirani revolucionarji niso mogli vzpostaviti nadzora,¹³ linčala hrvaške čete na Ogrskem podpirajočega vojnega ministra Theodorja Baillleta von Latourja – temu življenja ni rešilo niti ponujanje odstopa¹⁴ –, je celjski tednik, ki se je zavedal kočljivosti trenutka, zago-

12 Stane Granda, *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo* (Ljubljana: Nova revija, 1999).

13 Josephine Goldmark, *Pilgrims of '48* (New York: Arno Press. A New York Times Company, 1975), 75–85. Čisto gotovo je, da večina najuglednejših radikalnih poslancev z umorom vojnega ministra Latourja ni imela nič in je celo poskušala pomiriti razgrete duhove. Toda nekateri od njih – kakor Radovljičan Anton Fuster, ki je bil po poklicu duhovnik – niso bili voljni posredovati pri preprečevanju žrtev. S tem so nehote delali uslugo protirevolucionarni strani, ki je dobila svojega mučenika. A celo ti parlamentarni revolucionarji po vsej verjetnosti niso bili krivi za smrt nepriljubljenega ministra, ki je v razmajani monarhiji poskušal z železno roko vzpostavljati red. Glejte: Anton Fister, *Zbrani spisi. Prva knjiga* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1987), 171.

14 Peter Enne, »Ein Dokument der Todesangst – Latours Rücktrittsangebot vom 6. Oktober 1848«, v: *Viribus Unitis. Jahresbericht 2010* (Wien: Heeresgeschichtliches Museum, 2011), 92–99.

varjal politiko nevmešavanja v prestolniške zadeve. Potem ko so kmetje prejšnji mesec končno dočakali zemljiško odvezo, je bila za veliko večino prebivalstva revolucija uspešno sklenjena.¹⁵ Zato v Celju kljub pozivom narodni straži, da pomaga Dunaju, za katerega se je vedelo, da se bo po umiku dvora in enot generala Maximiliana Anatona Karla von in zu Auerperga iz mestnega območja znašel v kleščah Habsburžanom zvestih čet, zlasti armade Alfreda kneza Windisch-Graetza in pandurjev Josipa Jelačića barona Bužimskega, ni prišlo do nove plime nezadovoljstva. Poštni mojster Gurnik, ki kljub občasno jasno izpričani revolucionarni vnemi ni bil fantast, je obvladal razmere. Kot poveljnik lokalne narodne straže članov slednje ni jadrno naložil na vlak in odbrzel proti Dunaju, kakor je bil pozvan 9. oktobra iz Gradca – ker o tem pač ni dobil ukaza od sebi nadrejenega deželnega »komandanta« –, temveč je samo dopustil, da se proti prestolnici podajo prostovoljci. Dva neustrašna Celjana sta se potem res odpravila na pot, vendar na cilj kljub kar izdatni denarni pomoči tovarišev v višini 28 goldinarjev nista prišla. Eden od njiju se je prebil do Dunajskega Novega mesta, dlje pa zaradi ustavljenega prometa ni mogel.¹⁶ V feldmaršala povišani knez Windisch-Graetz je namreč uspešno blokiral prestolnico ob lepi modri Donavi in jo začel dušiti, nakar so jo njegove čete obstreljevale s topništvom in nazadnje tudi osvojile. Ob koncu oktobra je imela hidra upora v cesarskem mestu strte vse glave. V začetku novembra je bila večina prekucuhov polovljenih, nekaj pa tudi že ustreljenih. Značilno se zdi, da je pozneje na straneh celjskega časnika prišlo do obračuna s poslanci, ki so se zapisali levemu radikalizmu in so simpatizirali z oktobrskimi prevratniki.

15 *Celjske Slovenske novine*, 20. 9. 1848, 49, 50; *Celske novine*, 3. 10. 1848, 57, 58.

16 *Celske novine*, 18. 10. 1848, 66.

Konškovemu listu sta se posebej nevarna zdela večinoma v Gradcu delujoči pravnik Alojzij Smrekar iz sevniškega in Jurij Gajer iz mirnskega okraja.¹⁷ A nekaj težav je bilo tudi na domačem terenu, saj je celjski poslanec, »gospod kmet« Matija Zupanc, prav tako pogledoval v to smer.¹⁸

Po pripravi in razglasitvi oktroirane ustave, ki je bila v glavnem delo najmočnejšega nosilca tvornega konservativizma, nekdanjega cesarskega namestnika v Avstrijsko-Ilirskem primorju in v Galiciji ter aktualnega notranjega ministra Franza Serapha von Stadiona,¹⁹ je celjski *moniteur* ob starih problemskih sklopih našel še enega novega – judovsko vprašanje. Ljudje, ki so imeli za seboj izkušnjo Metternichovega absolutizma, so si očitno predstavljali, da bo marca 1849 uveljavljeni red ostal dolgotrajen. Leto dni revolucionarnih trenj ter dolgi meseci vojn in neučinkovitih natezanj okoli

17 *Celske novine*, 15. 11. 1848, 81–83. Ob tem je treba povedati, da skrajna levica v avstrijskem cesarstvu ni ostajala v liberalnih okvirih; to je v drugi polovici meseca novembra Slovencem dal vedeti Jožef Krajnc. Glejte: *Celske novine*, 22. 11. 1848, 86.

18 O odpoklicu »gospoda kmeta« Zupanca gl. *Celske novine*, 15. 11. 1848, 82, 83; napadeni poslanec, ki je bil doma pri sv. Primožu med Šentjurjem in Dramljami, pa je svoje ravnanje zagovarjal ob koncu leta. Glejte: *Celske novine*, 13. 12. 1848, 98, 99. Uredništvo je parlamentarcu odgovorilo v naslednji številki časnika. Očitno mu je, da se poteguje samo za kmete, ne pa za vse volivce. Posebej ga je poučilo, da ne sme pozabiti na svoje slovenstvo. Ko so se v začetku leta 1849 razširile govorice, da kani Zupanc sam odstopiti, je bil Konškov list zelo zadovoljen. Glejte: *Slovenske novine*, 8. 2. 1849, 18; *Slovenske novine*, 1. 3. 1849, 31. Za obračuni s poslancem Zupancem je mogoče slutiti prizadevanje celjskega časnika, da bi zastopnik ljudstva po odstopu njemu neljubega parlamentarca postal kdo iz njegovega kroga – nemara kar urednik Konšek, saj se je kar naprej poudarjalo, da mora biti v parlamentu izobražen človek in ne preprost kmet.

19 Ivan Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895. Prva knjiga* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1955), 56.

temeljnih načel oz. njihovih formulacij v parlamentu so bili za prenekaterega človeka, ki se je osebno oblikoval v predmarčni dobi, bistveno preveč. Poleg tega je bil Stadion, ki je slovel po tenkem sluhu za zahteve časa – kot cesarski namestnik v Galiciji je na svojo roko odpravil fevdalizem že 22. aprila 1848 –, konservativec netradicionalnega kova: ni se zavzemal za petrifikacijo razmer, temveč za oblikovanje reda, ki ga ne bi bilo treba nenehno spreminjati. In natanko tak rezultat je dala marčna, z vladarjevim patentom razglašena ustava v razmerju med Nemčijo in habsburško monarhijo. V Frankfurtu so se po njeni razglasitvi hitro dogovorili o konstitucionalni podobi nove stvarnosti, vendar aktov o njej potem zaradi odpora pruskega kralja, ki cesarske krone ni hotel sprejeti na podlagi zanj nesprejemljivih utemeljitev, niso mogli uveljaviti v vsakdanji stvarnosti.²⁰ Ljudje brez posebnosti niso mogli vedeti, da se bo kmalu vzpostavil novi absolutizem. Le posamezni revolucionarji – kakor »osvoboditelj kmetov« Hans Kudlich – so kmalu ugotovili, da je bila celo Metternichova tiranija v primerjavi s samovoljo novega cesarja Franca Jožefa in grozovitostmi njegovih ministrskih pomagačev, zlasti kneza Felixa Schwarzenberga in Alexandra Bacha, otroška igračka.²¹

Marčna ustava iz leta 1849 je bila v mnogočem dokument, ki je zaključeval pot, na katero se je avstrijska monarhija podala z jožefinskimi patenti. Vmes je bila vrsta pomembnih dokumentov, vendar so se ti pomembno oddaljevali od duha reformne dobe. Začasna – Pillersdorfova – ustava, ki je stopila v veljavo 25. aprila 1848, ni mogla biti definitivna rešitev, saj je veljala le za habsburške dedne dežele. Vrh vsega je bil ta oktroa uveljavljen še pred dokončno odpravo fevdalizma, kar

20 Wolfgan J. Mommsen, 1848. *Die ungewollte Revolution* (Frankfurt am Main: S. Fischer, 1998), 275–284.

21 Lothar Höbelt, 1848. *Österreich und die deutsche Revolution* (Wien: Amalthea, 1998), 248.

je pomenilo, da niti ni mogel regulirati medčloveških odnosov z lastnino docela svobodno razpolagajočih državljanov.²² Za razliko od Pillersdorfovega konstitucionalnega provizorija je Stadionova ustava leta 1849 že mogla uveljaviti načelo enakosti prebivalcev posameznih dežel v celotni monarhiji tudi v tem segmentu. Dejansko je sprejela dovršen del pojmovanj, ki jih je uveljavila velika francoska revolucija leta 1789. Če v njej ni bilo sklicevanja na človekove pravice, pa je vsaj koncepcija državljan(stv)a slavila popolno zmago. Stanovski red, v katerem so imele različne korporacije prebivalstva različne cilje in namene bivanja, je bil ukinjen. S 27. členom marčne ustave je bilo državljanstvo dejansko definirano kot okvir, v katerem velja načelo enakosti. Slednje je bilo uveljavljeno pred zakonom in sodišči. Zelo pomemben je bil tudi 30. člen, ki je onemogočal različnost lastninske moči. Posedovalci so bili med seboj izenačeni. Ljudje, katerih imetje je bilo poprej omejeno s fevdalnim okvirom, so bili dvignjeni na raven tistih, ki so s svojo lastnino že v času starega režima lahko razpolagali povsem svobodno. Omejitve poslej tudi niso bile mogoče pri izbiri poklica. Državljanom se prav tako ni več smelo postavljati preprek, ki bi merile na vzpostavitev neenakosti pri možnostih njegovega opravljanja, kar je bila napoved konca cehovskih združenj. To je bila posledica dejstva, da je marčna ustava osebo na oze-mljih in ladjah pod avstrijsko jurisdikcijo štela za svobodno

22 Od razglasitve *Deklaracije o pravicah človeka in državljana* ob koncu avgusta 1789 je bila pravica do lastnine v Franciji šteta za enega od temeljev svobode. Razumljena je bila kot nezastarljiva in sveta. Takšno pojmovanje se je potem širilo po Evropi, pri čemer so veliko vlogo odigrale Napoleonove armade. Končno je postalo pravica do lastnine del pravnega standarda. Glejte: Walter Markov, Albert Soboul, 1789. *Velika revolucija Francozov* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1989), 91.

ter je zato prepovedovala ne samo suženjstvo in podložništvo, temveč tudi pokorščinske zveze.²³

Duh dobršnega dela paragrafov v marčni ustavi se vsebinsko ni bistveno razlikoval od določb, ki jih je dotlej uspel formulirati izvoljeni parlament, vendar pa jih je ta izpeljeval iz dvoru in vladi nesprejemljivega načela ljudske suverenosti. Značilno je monarh v Stadionovem dokumentu imel pravico do veta, ki ga ni bilo mogoče preglasovati.²⁴ Potemtakem ni pretirano reči, da se je marčna ustava, ki ni hotela biti anahronističen, temveč življenjski dokument, ponekod vsebinsko močno približala večinskemu mnenju med poslanci – čeprav je izhajala iz povsem drugačnih temeljev. Tvorni konservativizem vsekakor ni želel prehude konfrontacije s predstavniki ljudstva. Dejansko je Stadion nekatere od njih celo vnaprej obvestil o vladnih ukrepih.²⁵

Neprevelika oddaljenost med oktroiranim redom, vpeljanim marca 1849, in konstitucionalnim aktom, ki so ga pripravljali parlamentarci, pa se je kazala tudi v določbah patenta o političnih pravicah državljana. Stadion namreč vse tozadevne materije zaradi nedokončane vojne z Ogrsko, ki se je skušala izločiti iz okvira avstrijske monarhije, ni dal vpisati v ustavo, katere moč naj bi se raztegnila nad celotno cesarstvo Habsburžanov. Za takšno rešitev so se zavzemali zlasti generali okoli kneza Windisch-Graetza, ki so hoteli imeti proste roke pri sekanju lovka v panonski ravnici še domujoče pošasti revolucije.

Poslanci, ki so se do marca 1849 trudili s pripravo konstitucionalnega akta, so uspeli definirati in sprejeti le prvih 13

23 Besedilo marčne ustave oz. patenta, ki jo je razglašal, je dosegljivo na svetovnem spletu: <http://www.verfassungen.at/at-18/verfassung49-i.htm>, pridobljeno 27. aprila 2021.

24 Marčna ustava je pravico do absolutnega monarhovega veta po vsej verjetnosti povzela po zgledu iz Prusije. Glejte: Höbelt, 1848. *Österreich und die deutsche Revolution*, 260.

25 Josip Apih, *Slovenci in 1848. leto* (Ljubljana: Slovenska matica, 1888), 287.

členov poglavja, ki je govorilo o pravicah državljanov. Z 11. paragrafom nastajajoče ustave so tako zajamčili svobodo vere in njenega izpovedovanja. Prav tako so prepovedali vezanje katere koli državljanske pravice na pripadnost določeni religiji. V 12. členu se je govorilo o načelni nepriviligiranosti sleherne cerkvene organizacije, v 13. paragrafu pa se je razglašalo načelo nevmešavanja v njihove zadeve.²⁶

Patent, ki je v stadionskem okviru urejal večino te problematike, je zaradi razmer ob koncu revolucionarne zime in v začetku pomladi 1849 veljal le v deželah pod čvrstim nadzorom cesarskih oblasti, tj. v kronovinah poznejše Cislajtanijske.²⁷ Njegov prvi in drugi člen sta bila v popolnem soglasju z načeloma verske svobode in nepriviligiranosti katere koli cerkve.²⁸ Gotovo bi se izvoljeni državni zbor, če bi mu uspelo skleniti projekt definitivnega formuliranja konstitucionalnih členov, pri določbah o tej materiji bistveno ne razlikoval od marca 1849 razglašanih načel.

V določbah o verski svobodi, ki so začele veljati marca 1849, pa so se po mnenju celjskega tednika pojavljale težave v zvezi z Judi. Ob pretresanju oktroiranih določb, ki je bilo

26 Besedilo ustavnega dokumenta, ki ga je pripravljala državni parlament 1848–1849, je dosegljivo na svetovnem spletu: <http://www.verfassungen.at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm>, pridobljeno 27. aprila 2021.

27 Tako je bila pretežno centralistično zasnovana marčna ustava v praksi kombinirana z dualizmom, ki se je v čistejši obliki pojavljal tako v terezijanski kakor potem v francjožefinski dobi. *Ausgleich* leta 1867 nikakor ni prišel tako iznenada, kakor so zaradi svoje kratkovidnosti poudarjali nekateri – zlasti slovanski – politiki.

28 Besedilo patenta o temeljnih pravicah je dosegljivo v svetovnem spletu na naslovu: <http://www.verfassungen.at/Oesterreich-Ungarn/index.htm>, pridobljeno 27. aprila 2021. Ta dokument je bil potem tudi 3. priloga *Silvestrskega patenta*, ki je ob koncu leta 1851 ukinil marčno ustavo. Tako nekateri njeni pomembni deli – zlasti določbe o ljudskem zastopstvu – niso mogli nikoli zaživeti.

po njihovi razglasitvi najpomembnejše državljansko opravilo v Francjožefovem (pol)imperiju, je list 19. aprila 1849 objavil dovolj obsežen članek o zaskrbljenosti, s katero so na Štajerskem sprejeli odpravo v čas cesarja Maksimilijana I. segajočih antisemitskih restrikcij. Pri tem je bil podan kar izčrpen historiat tega problema. Nekdaj od Boga izvoljeni, potem pa po prepričanju nekaterih kristjanov zaradi križanja Zveličarja človeškega rodu zavrženi Judje so bili po dodobra utrjeni sodbi bogati zaradi posojanja denarja. A časnik jih zaradi tega ni slikal v mračnih barvah: priznaval je, da so pretrpeli mnogo hudega pri preganjanjih, trpinčenjih in pobojih ter hkrati poudarjal njihovo marljivost. Prav tako je razumel, da Judje, za katere ni verjel, da bi morili krščanske otroke, niso mogli biti prijazni svoji okolici, ki jih je sovražila in jim bila nevoščljiva. Podton pisanja celjskega lista je bil nekako takle: čeprav naj bi pripadniki izvoljenega ljudstva kruha ne jedli prepoteni, kakor je bilo ljudem usojeno od padca v brezno izvirnega greha (1 Mz 3,18), so se odlikovali s pridnostjo. Potem je časnik posegel v zgodovino, ki je bila v historicističnem 19. stoletju ob vsem drugem tudi pomemben utemeljevalec pravnih določb. List je spomnil, da so se deželni stanovi v zeleni vojvodini davnega leta 1496 potrudili pisati habsburškemu vladarju in ga prosili, naj Jude prežene z njihovega območja. Krona jih je blagohotno uslišala, vendar je ob tem postavila kaj siten zadržek oz. pogoj. Prosilci so morali nase prevzeti plačevanje »judovske štibre« v višini 38.000 goldinarjev na leto. *Slovenske novine* so poudarile: »Odtistihmal ni smel noben židof na Štajerskem prebivati [več] kot 24 ur; le za čas somnja v Gradcu ta postava ni veljala.«²⁹ Vendar pa se – tako je poročal Konškov časnik – ta ukrep ni izvajal dosledno, temveč predvsem proti kramarjem, »kteri so

29 *Slovenske novine*, 19. 4. 1849, 66, 67.

z punkelnam na herbtu po deželi kupčovali, in marskterega ociganili«. ³⁰

Štajerski deželnozborski poslanci so, kakor je poročal celjski tednik, tudi pri pisanju državne ustave v razburkanih revolucionarnih časih hoteli uveljaviti ohranitev starodavnih antisemit-skih določil Maksimilijana I. Stvar so pač nekoč drago plačali ... Le dvema ljudskima zastopnikoma v štajerskem deželnem zboru se je takšno prizadevanje zdelo neprimerno in sta odkrito nasprotovala prizadevanjem v tej smeri. Izvoljenci iz zelene vojvodine so se zato s svojimi željami ozrli proti najvišjemu mestu. Toda na habsburškem dvoru, ki se je v času revolucionarnih homatij mudil v Olomoucu, so bili decembra 1848 deležni mrzle prhe: izvedeli so, da bodo pravice državljanov v vseh deželah izenačene. Štajerska nikakor ni mogla računati na to, da bi nekoč drago plačani izgon Judov za njenimi mejniki še nadalje veljal. ³¹

Konškove *Novine* so potem razglabljale, kaj bo to prineslo Slovencem. Zapisale so: »Židof je tergovac (kupčovavec), zemle obdelvati on noče, torej jo tud ne ljubi, dobiček on iše pri vsemu kar dela, z drugim narodom se on ne vzajemi, svoj narod črez vse ljubi[.]« ³² Po drugi strani pa so, kakor je poudarjal list, Slovani povsem drugačni. Bili naj bi tako rekoč zrasli s svojo zemljo. Zanje naj bi bili značilni velika gostoljubnost in neizmerna darežljivost. Celjski *moniteur* zato sklepa: »Potemtakim sta si te dva naroda v značaju ravno nasproti, samu v temu sta si enaka, da sta se dosadaj oba zatirala in povsodi, kjer te dva naroda skup živita, je Slavjan pod košam. [...] Z tem ni rečeno, da je sam židof tega kriv[.]« ³³

³⁰ *Slovenske novine*, 19. 4. 1849, 66.

³¹ *Ibid.*, 66, 67.

³² *Ibid.*, 67.

³³ *Ibid.*

Konškov tednik potem opozarja Slovence, ki živijo na Štajerskem, da se bodo v prihodnje srečevali z Judi: to bo v njihova življenja vsekakor prineslo pomembne spremembe. Lahko bi se soočili s problemi ali celo škodo. Toda po drugi strani je avtor članka ugotavljal, da bi Slovenci, ki imajo sicer vrsto lepih lastnosti, morali postati bolj marljivi. Značilnost, ki jo je Konškov list povezoval z Judi, bi potemtakem prav prišla tudi drugim. Slovence je časnik v tem duhu spodbujal k domačim »obrtnim« opravilom – da bi se izognili čezmerni potrebi po kupčevanju. To bi pomenilo, da v časniku do kraja stereotipizirani Judje med njimi pravzaprav ne bi dobili kaj prida klientele ...

Težko bi rekli, da je članek v celjskem *moniteurju*, ki obravnava marčno ustavo z dotlej komaj predstavljivega vidika, odkrito antisemitski. Vsekakor pa je v njem mogoče najti kar nekaj ponostavljenih sodb, stereotipov in miselno preprostih generalizacij. Konškov list značilno zavrača misel na ritualne umore, ki so jih ponekod pripisovali Judom. Prav tako je pomembno, da slednje v veliki meri obravnava kot žrtve razmer, ki so jih odločilno oblikovali drugi. V Celju izhajajoče *Novine* tudi opažajo razslojenost med Judi: slednji niso monolitna skupnost.

Pa vendar: določena mera nelagodnosti se kljub temu plazi med vrsticami Konškovega tednika. Avtor članka namreč govori o tem, da je »skoro vsak«, s katerim je imel priložnost govoriti o ustavi, načel to vprašanje. Kaže pa, da piščevi sogovorniki niso bili Celjani in okoličani, saj se za Jude v prispevku uporablja neslovenski izraz »židofi«.³⁴ Končnica bi najbolj

34 Ibid., 66. Neslovenski izraz »židov« za Juda uporablja tudi Josip Vošnjak. Zelo verjetno gre za prevzemanje od tistih znancev, od katerih je izvedel, da je Izraelitov mnogo med Hrvati, Poljaki in Rusini. Vošnjak med Slovenci Judov ni srečal, temveč se je z njimi seznanil šele v času študija na dunajski univerzi. Glejte: Josip Vošnjak, *Spomini* (Ljubljana: Slovenska matica, 1982), 43, 44.

kazala v smer hrvaškega jezika. Toda tudi f je pomenljiv: zapis opozarja na kontaminacijo z neslovansko izgovorno prakso. Ljudje, s katerimi se je avtor pogovarjal o ustavi in so imeli za njen največji problem določbe, ki so Judom omogočale bivanje na Štajerskem pod enakimi pogoji kot kristjanom – bodisi Nemcem bodisi Slovencem –, so bili bržčas tujci.

Pomenljivo se zdi, da so pisanje celjskega tednika hitro povzeli tudi v Ljubljani. Časnik *Slovenija* je pretres judovskega vprašanja na Štajerskem objavil 20. in 24. aprila 1849. To pomeni, da tema ni bila kdove kako aktualna, saj na Kranjskem zanje ni bilo peresa. Judje pa so na njenem ozemlju kljub izgonu v zgodnjem novem veku že lahko živeli, saj Napoleonova Ilirija ni več priznavala omejitev iz časa habsburške monarhije. V začetku leta 1812 je na njenem ozemlju celo že bil vpeljan Napoleonov državljanski kodeks.

Toda navedeni članek v celjskem tedniku ni edini, ki tematizira judovsko problematiko. V listu naletimo tudi na odkrito antisemitsko propagando. V začetku avgusta 1848 je bilo v Konškovih *Novinah* mogoče prebrati, kako se v prestolnici ob lepi modri Donavi hujska proti parlamentarcem. Poročevalec, ki bralce obvešča, da je bil poznejši vodja staročehov František Ladislav Rieger pri opravljanju svoje poslanske funkcije celo osebno ogrožen, pristavlja: »Vse to je neki čedno oblečen mož naredil, kteriga pretepsti ino zapoditi bi pač narboljši bilo. Koliko nesreč bi znal taki potepuh narediti. – Kerkolj so zmešnave na Dunaji, so židovi (Judi) jih vpelali, kteri tako mislijo svojo srečo zadobiti, če jim le ne bo spodletelo.«³⁵

Preskok od opisa spletkarskega netilca nemirov v značilni obleki k pripadniku določene vere oz. naroda je na tem mestu izveden kot nekaj najbolj samoumevnega; bralcu je sugeriran občutek, da drugače preprosto ne more biti. Avtor članka bi

35 *Celjske Slovenske novine*, 2. 8. 1848, 21.

očitno tudi želel vzbuditi misel, kako na Dunaju vsakdo ve, da je tako. Pa vendar poprej sam poročevalec navaja, da je Riegerja, ki je bil kot zet in najtesnejši sodelavec Františka Palackega svojevrstna personifikacija češke politike – na večer življenja so mu to priznali celo na najvišjem mestu habsburške monarhije, saj je postal član Gosposke zbornice –, pred sovražno drhaljo rešil poslanec Goldmark! Torej Jud. Ugleden naravoslovec. In cenjen zdravnik. Nazadnje celo uspešen podjetnik. Joseph Jacob Goldmark, ki je bil pravi izumitelj rdečega fosforja,³⁶ se je kot politik res proslavil na levičarskem delu političnega spektra, kjer so taborili tudi najbojevitejši nasprotniki dvora, vlade in armade, vendar je v tej duhovni coni deloval izrazito humanistično. Nazadnje se je z begom v Ameriko komaj rešil pred aretacijo – in se čez leta vrnil v Srednjo Evropo le na kratek, a zmagoslaven obisk.³⁷ Obtožbe, da je 6. oktobra 1848 sodeloval pri obračunu z vojnim ministrom, Theodorjem Franzom grofom Baillet von Latourjem, je celo sodišče Francožefove monarhije spoznalo za neutemeljene.

Vsekakor pa Joseph Goldmark že leta 1848 ni niti malo ustrezal opisu tipičnega Juda, ki ga je bralcem ponujal korespondent *Celjskih Slovenskih novin*. Tudi njegov brat – skladatelj Karl, ki se je pozneje proslavil z recepcijsko zelo uspešno opero *Sabska kraljica*³⁸ – je bil povsem drugačen od hujskaškega elegana, kakršnega si je po svojih potrebah ustvarila antisemitska propaganda. Tak ni bil niti Robert Blum, ki se je v frankfurtskem parlamentu goreče zavzemal za liberalno podobo združene Nemčije: v vsem političnem delovanju je bil iskren in odkrit. Pa tudi naivno idealističen – saj je Dunaju tako rekoč golorok prihitel na pomoč, ko ga je po oktobrski vstaji

36 Goldmark, *Pilgrims of* 48, 291–296.

37 Ibid., 271–282.

38 Karl Goldmark, *Erinnerungen aus meinem Leben* (Wien, Berlin: Rikola, 1922; Berliner Ausgabe, 2013), 72–83.

začel daviti jekleni prijem habsburških generalov. Zato je bil po padcu mesta v roke soldatov cesarske armade kljub poslanski imuniteti hladnokrvno ustreljen. Z njim je nemška revolucija dobila mučenika, ki je po svoji osebni integriteti nedvomno prekašal Feldzeugmeistra Latourja.

In celo Karl Marx, ki je prišel na Dunaj avgusta 1848, ni bil videti tak, kakor naj bi izgledal Jud hujskač: njegova kritika avstrijske vlade je dosegla zgolj poslušalce v Demokratičnem združenju. Res je bil »tuji doktor«, ki je nasprotnikom že od začetka revolucije grozil s pošastjo komunizma in pri njih računal na učinek ustrahovanja, skrivnosten – *Wiener Zeitung* 17. septembra 1848 ni navedla niti njegovega imena³⁹ –, vendar nikakor ni poskušal organizirati poulične drhali. Prizadeval si je le prekaliti svoje pristaše in povečati njihovo število.⁴⁰

A dejansko stanje antisemitskih propagandistov tako ali tako ni zanimalo: vse so »vedeli« že vnaprej in so stvarnost skušali nategniti na kopito svojih predstav, ki so jih potem razširjali med ljudi, da bi jih mobilizirali. In instrumentalizirali. Tudi na Slovenskem je bilo tako. Izobraženci iz velikega sveta niso prinašali samo znanja, temveč tudi zastrupljeno ideologijo sovraštva – kakor je v svojih spominih nazorno opisal Josip Vošnjak.

39 *Wiener Zeitung*, 17. 9. 1848, *Beilage zur Wiener Zeitung*, 95.

40 Časnik *Der Radikale* je o Marxovem nastopu v dunajskem Demokratičnem združenju 28. avgusta 1848 poročal v 64. številki, ki je luč sveta zagledala tri dni kasneje. Glejte: Gerd Callesen, Wolfgang Maderthaner (ur.), *Victor Adler/Friedrich Engels. Briefwechsel* (Berlin: Akademie Verlag, 2011), 99.

Jews in Celjske Slovenske novine

Summary

Celjske Slovenske novine emerged in 1848, along with many other newspapers. It was edited by Valentin Konšek (1816–1899), teacher at the Celje general upper secondary school, to whom the newspaper owed a strong nationalist and liberal character which Valentin Konšek was known for, ever since his moving to Ljubljana and parting of ways with the Slovenian emancipation movement. During the Springtime of Nations, *Celjske Slovenske novine* was certainly the most liberal among all newspapers in the Slovene language; this was reflected not only in the newspaper's orientation, but also in its tolerance of polemical score-settling.

The introduction of civil equality, advocated in the Habsburg Monarchy by the representatives of the revolution, as well as by the “constructive conservatism” affiliated with Count Stadion, who were conscious of the emancipation spirit of the time, caused great upset. Especially in Styria, the question of Jewish emancipation resonated strongly. At the regional court in Graz, only two deputies openly advocated for it and did not support the demands to try to extend the validity of the antisemitic measures imposed during the reign of Emperor Maximilian I.

After the enforcement of the imposed constitution and accompanying measures in March 1849, a reflection appeared in Konšek's newspaper on what civic equality would bring to the relationship between Jews and Christians, especially Slovenians. There was considerable unease due to the Jewish competition. At the same time, however, there appeared warnings against attributing the blame for all evil only to the Jews,

since they had been the victims of many persecutions. Some Slovenians saw in them a similarly neglected population group as themselves at the time of Metternich's absolutism, when until 1843, despite several applications for the publication of a newspaper in their own language, they could not get it. In spite of this, various stereotypes began to emerge in describing the position of the Jews. Still, Slovenians were advised to be as diligent as the Jews.

And yet, we can find in *Celjske Slovenske novine* a contribution indicating the breakthrough of modern antisemitism into the Alps-Adriatic region: the subversive agitators inciting riots and instigating people in Vienna are Jews. It is, indeed, a view that is "imported" from elsewhere, but it spread rapidly among the people at a later stage.